

Рівненський державний гуманітарний університет

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 4

Рівне – 2015

**Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет**

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 4

Рівне – 2015

ББК 88

П 86

УДК 316.627:159.9

Психологія: реальність і перспективи: Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. - Випуск 4 - Рівне: РДГУ, 2015 – 300 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Павелків Роман Володимирович - доктор психологічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної та навчально-методичної роботи, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету

Заступник головного редактора:

Безлюдна Валентина Іванівна - кандидат педагогічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Максименко Сергій Дмитрович – академік-секретар відділення психології, вікової фізіології дефектології НАПН України, дійсний член НАПН України, директор Інституту психології ім. Г. С. Костюка

Ямницький Вадим Маркович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету;

Юрченко Вікторія Миколаївна – доктор психологічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету;

Михальчук Наталія Олександрівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і практики англійської мови та прикладної лінгвістики Рівненського державного гуманітарного університету

Литвиненко Світлана Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету;

Петренко Оксана Борисівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології, завідувач кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету;

Шугасва Людмила Михайлівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету;

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор кафедри психолого-педагогічних дисциплін, ректор Національного університету «Острозька академія»;

Вірна Жанна Петрівна – доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки;

Гошовський Ярослав Олександрович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки;

Воробйов Анатолій Миколайович – кандидат педагогічних наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету;

Поніманська Тамара Іллівна – кандидат педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи, завідувач кафедри педагогіки і психології (дошкільної і корекційної) Рівненського державного гуманітарного університету;

Корчакова Наталія Вікторівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету (**відповідальний секретар**);

Созонюк Ольга Степанівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету;

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 8 від 27 березня 2015 р.).

Свідоцтво про державну реєстрацію **Серія КВ №18713-7513Р**

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи не рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет.e-mail: pavelkiv_rv@ukr.net

effective among innovative technologies are interactive technologies. In turn, interactive technologies of activities of practical psychology divided into diagnostic technologies, technology training and technology implementation. In addition, we proved that innovation activities of practical psychologist in the organization of the "Health Promoting Schools" promotes positive changes in health status of students in their ability to adapt to the present.

Key words: "Health Promoting School" innovation activities, practical psychologist, interactive technology.

УДК 159.9

С.А. ЛИТВИНЕНКО, В.М. ЯМНИЦЬКИЙ

ПСИХОЛОГІЯ ТРАВМИ: ТРАНСГЕНЕРАЦІЙНИЙ ТА ФЕНОМЕНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

У статті висвітлено особливості трансгенераційного та феноменологічного підходів у розгляді психології травм, що розкриваються у провідних психологічних теоріях. Дослідження здійснені у руслі трансгенераційного підходу доводять, що у суспільстві, яке протягом життя кількох поколінь зазнало масової травматизації, втрачаються уявлення про здорове і адаптивне функціонування та формується травмоцентрична культура суспільства. Водночас трансгенераційний механізм сприяє як передачі з покоління в покоління травматичного досвіду, так і засобів подолання травми.

Ключові слова: психічна травма, посттравматичний стресовий розлад, прихована лояльність.

Постановка проблеми. Минуло майже півтора століття відтоді, коли науковці звернулися до вивчення психологічної травми, та тисячоліття досвіду людства у подоланні душевних страждань і втрат. Описи впливу травматичних подій та екстремальних ситуацій на людину сягають у глибину століть. Дослідники знаходять їх у древніх епосах та багатьох літературних творах різного періоду, що ілюструють схожість глибинних людських реакцій на травматичні події в різних культурах. У загальному сенсі психологічна травма розглядається як реакція особистості на стресові життєві події, як певна «нормальна реакція на ненормальні обставини». Травма виявляє вплив на подальше життя людини, руйнуючи її фізичне та психічне здоров'я. Принцип історизму зобов'язує нас розглядати цей феномен в часовому, соціальному і культурному контекстах, а розуміння психологічної травми та особливості психологічної допомоги багато в чому залежать від того, в якому категоріальному просторі розглядається це поняття.

Метою статті виступив аналіз особливостей трансгенераційного та феноменологічного підходів у розгляді психології травм.

Наукове дослідження проблематики травми розпочалося з другої половини XIX століття з розвитком психологічної науки і народженням психотерапії. Технічний прогрес привніс не тільки комфорт і можливості для полегшення праці, а й нещасні випадки, катастрофи, що створило новий соціальний контекст формування уявлень про травму. У зв'язку з надзвичайним поширенням травмуючих ситуацій практично всі базові психотерапевтичні підходи зверталися до проблеми травми, методів і технологій подолання травматичних переживань. Поняття психічної травми запропонував німецький невролог Альберт Ойленбург у 1878 р. і пізніше воно набуло подальшого розвитку з позицій різних психологічних теорій. Наприкінці XIX століття склалися теорії, що підкреслюють психологічну природу травми: диссоціативна модель, яка вийшла із французької психіатричної традиції (зокрема, П.Жане), і модель відреагування Й.Брейера і З.Фрейда. Уведення в науковий обіг поняття посттравматичного стресового розладу (ПТСР) дозволило сформулювати загальну модель реагування людини на травму. Крайня травматизація перевищує психічні можливості людини, спроможність інтегрувати переживання травматичного досвіду у контекст значень. За понад столітню історію змінилося саме розуміння травми, її причин і впливу на людину, поняття норми, напрями і методи терапії, суспільне ставлення. З новими підходами приходять і нові запитання, а також гостріше постають старі. Сучасні теорії травми репрезентуються на індивідуальному (особистісному) і колективному (групи або етносу, країни в цілому) рівнях.

Колективні антропогенні катастрофи (війни, репресії, етнічне насильство, економічні та екологічні кризи і т.ін.) призвели до усвідомлення глибини потрясінь та масштабності психологічних і культурних наслідків травматизації, що призводить до емоційних і поведінкових спотворень у наступних поколіннях, проблем ідентифікації та міжпоколінних конфліктів, як у жертв, так і катів. У зв'язку з цим одним із напрямів розгляду травми, який почав інтенсивно розвиватися у 60-70 рр. XX ст. (М.Боуен, Ф.Дольто, Н.Абрахам, І.Бузормені-Надь, М.Терек та ін.) виступив трансгенераційний підхід. Вагомий внесок в осмислення того, що минуле присутнє в сьогоденні та ролі травматичного загальнолюдського досвіду в його відображенні в окремих долях і формуванні життєвих сценаріїв груп, належить психоаналізу. Починаючи з робіт З.Фрейда, ідеї трансляції сімейного досвіду розвивалися, наповнювалися новим змістом та інтегрувалися в межах трансгенераційного підходу у багатьох психологічних школах.

Розширив межі осягнення людських переживань, зокрема і травматичних, та розуміння буття у світі феноменологічний підхід, згідно якого кожна людина має унікальну здатність по-своєму сприймати та інтерпретувати світ. Феноменологія стала методологічним принципом екзистенційної психології та психотерапії (Л.Бінсвангер, Р.Мей, Р.Лейнг, А. Ленглі, Е. Спінеллі, І.Ялом та ін.), що втілюється у переході від аналізу структур свідомості до аналізу сенсу, різних способів буття, бачення і розуміння людиною світу; інтереси до

переживання як центрального психологічного феномену. Серед тих, хто сприяв переорієнтації феноменології з чисто дослідницьких завдань на завдання психологічної практики, були Ф. Перлз і К. Роджерс, що використовували феноменологічний самоопис клієнтів як спосіб роботи з переживаннями і утримання необхідного емоційного контакту у процесі терапії.

У психоаналітичних витоках сімейної психотерапії ідея трансгенераційної (міжпоколінної) передачі пов'язана з поняттями «витісненого конфлікту» і «симбіозу поколінь». Психоаналітики означили низку тем, в яких відображається специфіка сімейного, як правило, неусвідомленого конфлікту, невирішеність якого в попередньому поколінні зумовлює його передачу у наступні покоління. Все це має відображення у темах: жертв і тих, хто вижив, помсти, люті і агресії, смутку та незавершеного горя і т.ін. Можливим механізмом міжпоколінної передачі цих тем, з позиції авторів, є симбіоз, який розглядався як нероздільний неусвідомлюваний зв'язок між поколіннями, що має лібідозну природу.

Одним з перших, хто виявив інтерес до трансгенераційних процесів у системній сімейній терапії був М.Боуен (1966), який звернувся до проблеми міжпоколінної передачі стану тривоги. Така передача, на думку дослідника, відбувається у випадках триангуляції, тобто об'єднання (коаліції) між представниками різних поколінь. Тим самим триангуляція є показником деструктивного зв'язку між поколіннями, оскільки від покоління до покоління передається невирішений конфлікт і пов'язаний з ним стан тривоги. Крім стану тривоги від покоління до покоління у сім'ї передаються правила її функціонування, переважно неусвідомлювані. Комплекс таких неусвідомлюваних правил закріплюється в сімейному міфі та проявляється в певних паттернах функціонування сім'ї [5].

В межах психоаналітичної сімейної терапії (Ф.Дольто, Н.Абрахам, І.Бузормені-Надь та ін..) дослідники звернулися до вивчення проблеми трансгенераційної передачі вибору професії, неповністю вирішених конфліктів, сімейних таємниць і передчасних смертей. Так, Ф.Дольто, узагальнюючи досвід роботи з проблемами клієнтів, дійшла висновку, що діти змушені нести вантаж патогенних наслідків, які дісталися у спадок від минулого матері і батька. Відслідковуючи механізми дії міжпоколінної передачі, Ф.Дольто висунула припущення про існування міцного зв'язку між несвідомим матері і несвідомим дитини в пренатальний період її розвитку.

Інші представники трансгенераційного підходу в сімейній психоаналітичній терапії Н. Абрахам та М. Терек увели метафоричні поняття «сімейного склепу» і «сімейного привида». Поява «привида» вказує на те, що на нащадків впливає все, що для батьків означало рану [6, с.71]. Іншими словами, «привидом» постає той пращур, нероздільний зв'язок або дуальна єдність з яким не усвідомлюється, а підтримується і передається із покоління в покоління у вигляді таємниць або «білих плям». Механізм підтримки такого складного «подвійного зв'язку» діє у міжпоколінній передачі як певне послання: «говорити про це не можна, але ця заборона не дозволяє забути і мовчати» [6, с.53]. У випадках, коли травма не вербалізується, то вона залишається у дисоціюваних несвідомих комплексах асоціацій та образів, що перешкоджають адекватному і реалістичному сприйняттю життєвих ситуацій. Такий несвідомий досвід візуалізується в образах активної уяви, символізації і проективних малюнках, сновидіннях, соматичних реакціях (сліди, залишені в тілі - параліч окремих органів, тик, почервоніння і т.д.).

Концепт лояльності сім'ї як обов'язок кожної дитини по відношенню до своїх батьків за все, що було отримано після народження до моменту дорослішання висвітлено в дослідженнях І.Бузормені-Надя. Його теорія описує психологічний механізм міжпоколінного відтворення (повторення) патернів батьківського ставлення, умовно кажучи: «що отримав, то і віддав». Прихована лояльність зберігається і у випадках несвідомої ідентифікації з трагічно загиблим або зниклим членом сім'ї. З поняттям трансгенераційної етики співвідносяться ідеї про: борги та заслуги, справедливість - несправедливість. Спосіб сплати «боргів» є трансгенераційним, оскільки все те, що отримує людина від своїх батьків, вона зобов'язана передати своїм дітям [3].

Завдяки проведеним дослідженням у роботі з клієнтами за допомогою методу геносоціограми, А.Шутценбергер дійшла висновку, що майже в кожній сім'ї існують події, які впливають на долю наступних поколінь. У зв'язку з чим можна припустити, що ставлення до життя, успіхи і невдачі, вибір професії, партнера і навіть вік, в якому ми вирішуємо вступити в шлюб пов'язане з лояльністю до сімейного досвіду [6].

Дослідження сімей, що пережили трагедію сталінських репресій (Ю.Гіппенрейтер, К.Бейкер) засвідчило значення збереження і передачі пам'яті родини для нормального функціонування її членів у третьому поколінні [1]. Тим самим знайшла підтвердження теорія М.Боуена про негативний вплив на життя поколінь переривання родинних вертикальних зв'язків. Одночасно було виявлено, що передача досвіду сім'ї через міжпоколінні зв'язки була особливо плідною, коли до онуків доходили особистісні взірці й моральні цінності, накопичені в поколіннях дідів і передані через батьків, або й безпосередньо. Такий сімейний капітал ("сімейні ресурси", за В. Сатіра) став, на думку опитаних, основою їхнього існування і одночасно орієнтиром життя в кризовій ситуації сьогодення.

Відтак, дослідження здійснені у руслі трансгенераційного підходу доводять, що у суспільстві, яке протягом життя кількох поколінь зазнало масової травматизації, втрачаються уявлення про здорове і адаптивне функціонування та формується травмоцентрична культура суспільства. Повторно пережита (кумулятивна) травма та тривала травматизація робить психіку менш резистентною й призводить до сприйняття травматичного спотворення як психологічної норми у наступних поколіннях. Сучасне покоління, яке можливо, навіть і не замислюється про тоталітарний режим, проте внутрішньо увібрало і несе його наслідки.

Протягом ХХ століття досвід нашої країни пов'язаний з численними психотравмуючими факторами: Перша і Друга світова війни, Холокост і Голодомор, розкуркулення, насильницькі міграції, репресії, а останнім часом - терористичні акти. Воєнні часи принесли багато втрат, поневірянь, але ворог був зовнішній і зрозумілий, омріяною була мета перемоги. Представники покоління, що народилися до або під час війни, в дитинстві були втягнуті в катастрофічні події, і, в свою чергу, теж пережили душевні і фізичні каліцтва та травматизацію. Однак не меншого травмуючого впливу завдали події, що відбувалися всередині країни, коли ворог міг бути або стати родичем, коли усі могли опинитися жертвами чи катями. А.Грін запропонував термін «мертва мати», характеризуючи депресивних, травмованих холодних, а відтак психологічно мертвих матерів, від яких діти не отримують належного емоційного відгуку. Їхня близькість викликає у дітей тривогу і розгубленість, а спроби відокремлення - гостру провину. Саме тому до сьогодні складно виробити об'єктивне ставлення до пережитого досвіду, та відокремити себе від тих історій.

Травмовані люди – це не тільки жертви деструктивної соціально-політичної реальності, але й її свідки. Саме вони часто потрапляли в ситуації, коли мало хто був готовий вислухати їхні свідчення, переповнені почуттями страху і болю, люті і сорому. При цьому у слухачів вступають в дію механізми психологічного захисту та страх торкатися важких емоційних переживань. Невловимість травми полягає в тому, що вона не усвідомлюється, а отже, не вербалізується («речі не називаються своїми іменами»), це - історія мовчання, витісненого, непроговореного. Колективна травма вимагає певної переробки, яка може бути здійснена через оплакування, жалобу, ритуалізацію. Область того, про що можна говорити, завжди залежить від суспільних обмежень, тлумачень і табування. Замовчувані переживання й емоційні стани, як доводять вищезгадані дослідження, трансгенеруються (передаються у майбутні покоління). Із зростанням їх кількості відбувається накопичення негативних переживань, що проявляється в численних міграціях, емоційному розриві, дезорганізації, підліткових суїцидах. Так, нащадки стають «контейнером» для не пережитого горя, невизнаної провини і відповідальності їхніх батьків. Їм доводиться жити у двох реальностях - у власній, і в тій, яка належить травматичній історії їхніх батьків. Тому окремій людині не вдається включити травматичний досвід в оповідь більш високого рівня, для цього необхідний суспільний дискурс про історичну правду травмуючих подій, про його заперечення і захисні механізми.

Водночас варто звернутися й до того, що трансгенераційний механізм сприяє як передачі з покоління в покоління травматичного досвіду, так і засобів подолання травми. Одна з функцій культури - переробка травми. Культура та групове несвідоме акумулюють, передаючи з покоління в покоління колективні практики й засоби подолання травм (ритуали прощання й горювання), суть яких – проходження роботи горя, оплакування втрат та емоційного катарсису. Сучасна психіатрія і психологія тривалий час зверталися до опису патологій, хвороб та симптомів, але в останні десятиліття постало питання про якість, яка притаманна для всього людства, - душевна стійкість. Настав час для відкриття та вивчення тих людських ресурсів, що допомогли вижити, впоратися з важкими втратами, душевними травмами і продовжувати жити далі, а іноді - змінити себе і своє життя.

Все більша популярність категорії ПТСР, зростаючий масив даних, що надходять з різних наук, різних областей теорії і практики потребує осмислення як теорії, так і практики психологічної допомоги. Обговорення отриманих результатів здійснених дослідниками у трансгенераційному та феноменологічному напрямках може бути перенесено на макросоціальний рівень. Приховування злочинів і ганебного минулого згубно впливає на життя суспільства. Навпаки, відкриття секретів і таємниць, осмислення і глибоке розуміння травматичного досвіду може виявити зцілюючий вплив на суспільство у пошуках шляхів його ефективного функціонування. Врешті, відновлення національних традицій, культурного і духовного багатства України – є тим необхідним кроком, що дозволить прийдешнім поколіннями віднайти втрачені ресурси. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні впливу трансгенераційних факторів на формування життєвого сценарію особистості та виявлення закономірностей передачі сценарію з покоління в покоління.

Список використаних джерел

1. Бейкер К., Гиппенрейтер Ю.Б.. Влияние Сталинских репрессий конца 30-х на жизнь семи в трех поколениях /К.Бейкер, Ю.Б.Гиппенрейтер // Вопросы психологи. – 1995. – № 2. – С. 66-83.
2. Болебер В. Воспоминание и историзация: трансформация индивидуальной и коллективной травмы и ее межпоколенческая передача/ В.Болебер //Журнал практической психологии и психоанализа: Научно-практический журнал электронных публикаций.- 2010. – №4.
3. Королева А.А. Трансгенерационный фактор в формировании жизненного сценария /А.А Королева //Ярославский педагогический вестник. – 2011. – №3. – Том II (Психолого-педагогические науки). – С. 218-222.
4. Медведев С.Э. Трансгенерационные процессы при психической травме Журнал практической психологии и психотерапии/ С.Э Медведев // Журнал практической психологии и психоанализа: Научно-практический журнал электронных публикаций. – 2010. – №4.
5. Теория семейных систем Мюррея Боуэна: Основные понятия, методы и клиническая практика [Текст] / ред. А. Я. Варга. – М.: Когито-Центр, 2005. – 496 с.
6. Шутценбергер А. А. Синдром предков: Трансгенерационные связи, семейные тайны, синдром годовщины, передача травм и практиче-ское использование геносоциогаммы [Текст] / А.А. Шутценбергер; пер. с нем. – М.: Изд-во Института психотерапии, 2005. – 256 с.

References

1. Bejker K., Gippenrejtser Ju.B.. Vlijanie Stalinskih repressij konca 30-h na zhizn' semi v treh pokolenih / K.Bejker, Ju.B.Gippenrejtser // Voprosy psihologii. – 1995. – № 2. – 66-83 s.
2. Boleber V. Vospominanie i istorizacija: transformacija individual'noj i kollektivnoj travmy i ee mezhpokolencheskaja peredacha/ V.Boleber //Zhurnal prakticheskoj psihologii i psihoanaliza: Nauchno-prakticheskij zhurnal jelektronnyh publikacij. – 2010. – №4.-
3. Koroleva A.A. Transgeneracionnyj faktor v formirovanii zhiznennogo scenarija /A.A Koroleva //Jaroslavskij pedagogicheskij vestnik. – 2011. – №3. – Tom II (Psichologo-pedagogicheskie nauki). – 218-222 s.
4. Medvedev S.Je. Transgeneracionnye processy pri psihicheskoj travme Zhurnal prakticheskoj psihologii i psihoterapii/ S.Je Medvedev //Zhurnal prakticheskoj psihologii i psihoanaliza: Nauchno-prakticheskij zhurnal jelektronnyh publikacij. – 2010. – №4.
5. Teoriya semejnyh sistem Mjurreja Boujena: Osnovnye ponjatija, metody i klinicheskaja praktika [Tekst]/ red. A. Ja. Varga. – M.: Kogito-Centr, 2005. – 496 s.
6. Shutcemberger A. A. Sindrom predkov: Transgeneracionnye svjazi, semejnye tajny, sindrom godovshhiny, peredacha travm i praktičeskoje ispol'zovanie genosociogrammy [Tekst] / A. A. Shutcemberger; per. s nem. – M.: Izd-vo Instituta psihoterapii, 2005. – 256 s.

Резюме. В статье освещены особенности трансгенерационного и феноменологического подходов в рассмотрении психологии травм, которые раскрываются в ведущих психологических теориях. Исследования осуществлены в русле трансгенерационного подхода доказывают, что в обществе, которое на протяжении жизни нескольких поколений претерпело массовую травматизацию, теряются представления о здоровом и адаптивное функционировании и формируется травмоцентрическая культура общества. В то же время трансгенерационный механизм способствует как передаче из поколения в поколение травматического опыта, так и средств преодоления травмы.

Ключевые слова: психическая травма, посттравматическое стрессовое расстройство, скрытая лояльность.

Summary. The article covers attributes of transgenerational and phenomenological approaches in context of psychology of trauma. Research carried out in line with transgenerational approach argue that in a society that for generations suffered massive trauma, lost picture of healthy and adaptive functioning and formed traumocentric culture of society. However transgenerational mechanism contributes to a transmission from one generation to the traumatic experience and the means of overcoming trauma.

Keywords: trauma, posttraumatic stress disorder, hidden loyalty.

УДК 37.013.42 + 316.6

С.В. АБРАМОВА

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ДІАГНОСТИКА СФОРМОВАНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ У СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ

У статті автор підкреслює, що соціальна активна особистість впливає на суспільні відносини, успішно реалізує свою життєву позицію в різних видах соціальної діяльності. Розкриваючи тему, автор характеризує поняття «соціальна активність особистості», визначає компоненти структури соціальної активності старших підлітків, обґрунтовує критерії та показники сформованості даної якості в учнів підліткового віку, визначає рівні сформованості даної якості, характеризує діагностичні методики для визначення рівня сформованості соціальної активності у старших підлітків.

Ключові слова: соціальна активність особистості, структура соціальної активності особистості, компоненти структури соціальної активності особистості, критерії, показники, рівні сформованості соціальної активності особистості, психолого-педагогічна діагностика.

Постановка проблеми. Сучасне українське суспільство, ставши на шлях формування нової державності, становлення повноцінного громадянського суспільства, висунуло нові вимоги до молоді.

Вільній, демократичній країні потрібні соціально активні, ініціативні, відповідальні, працьовиті, високоморальні люди, які вмюють самостійно вибирати сфери діяльності й прагнуть самовдосконалення та самореалізації в суспільстві, ефективно взаємодіють з іншими.

Тому формування в школярів соціальної активності стає пріоритетним завданням педагогічної науки.

Така спрямованість знайшла відображення в Конституції України (1996), Указі Президента України «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні» (2010), Законах України «Про освіту» (1991), «Про соціальне становлення та розвиток молоді в Україні» (1993), «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997), Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») (1993), «Національній концепції виховання» (2009).

З М І С Т

<i>Передмова</i>	3
Павелків Р.В. Завдання та перспективи психологічної служби РДГУ	4
Петренко О.Б. Інноваційна діяльність практичного психолога в організації роботи «школи сприяння здоров'ю»	8
Литвиненко С.А., Ямницький В.М. Психологія травми: трансгенераційний та феноменологічний аспекти	14
Абрамова С.В. Психолого-педагогічна діагностика сформованості соціальної активності у старших підлітків	17
Артемова О.І. Креативність як чинник розвитку професійних якостей майбутнього практичного психолога	22
Барно О.М. Причинно-наслідкові відносини у психології розвитку особистості	26
Білоус Р.М., Боровська А.С. Ціннісні орієнтації в процесі само актуалізації старшокласників	31
Большакова А.М. Поведінка типу А як проблема професійного здоров'я майбутніх менеджерів	33
Борейчук І.О., Євдокимов Р.В. Умови використання арт-терапевтичних технік в роботі із геронтопсихологічною групою клієнтів	36
Борисова А.О. Психологічний моніторинг міжкультурної адаптації студентів-іноземців у країні навчання	40
Бучко В.Б. Проблема справедливості психологічний аспект	43
Вознюк Ю.С. Аналіз проблеми самоствердження особистості	49
Воробійов А.М., Демчук О.О. Умови адаптації та фактори дезадаптації студентів до навчання у вищому навчальному закладі	52
Воронов Н.П., Курячий С.В. Здоровьесберегающие технологии в профилактике состояния здоровья студентов специальной медицинской группы с заболеваниями сердечно-сосудистой системы и опорно-двигательного аппарата	55
Герман Л.В. Значущість психологічної складової у професійній підготовці правоохоронців	60
Грицюк І.М. Емоційне виховання як засіб запобігання емоційної травми у дітей	63
Грубляк В.В. Розвиток пізнавальної активності студентів в процесі самонавчання	66
Давидюк С.Г., Пащенко О.О. Психологічні особливості прояву креативності студентів гуманітарного та технічного профілю	71
Демянюк О.Б. Образ світу як психологічна основа самореалізації молоді	74
Дружиніна І.А. Емпатія у системі професійно важливих якостей майбутніх психологів	78
Дучимінська Т.І. Соціально-психологічний тренінг як засіб корекції проявів особистісної безпорадності студентів	82
Жарікова С.Б. Образ «Я» підлітка у цілісній моделі психологічного здоров'я особистості	85
Жидко М.Е., Лушина Т.А. Проблема психологічної структури научного мировоззрення у студентів сучасного технічного університету	89
Жидко М.С., Кравченко К.О. Особливості переживання у льотчиків на гострій стадії горя	93
Жидко М.С., Журавская О.В. Особливості психологічної диференціації професійної дезадаптації, професійної деформації та емоційного вигорання	99
Жизномірська О.Я. Психологічне здоров'я особистості молодшого шкільного та підліткового віку	103
Іванашко О.Є., Вічалковська Н.К. Соціально-психологічна адаптація особистості в умовах інклюзивної освіти	107
Іванова Н.Г. Психологічні основи підготовки, необхідні для успішного професійного становлення фахівців: ретроспективний аналіз проблеми	110
Істинюк І.Д. Педагогічна практика – провідний засіб забезпечення готовності студентів до інноваційної виховної діяльності з молодшими школярами	114
Кідалова М.М. Фасилітативний супровід емоційних бар'єрів у підлітковому віці як умова збереження психологічного здоров'я	118
Корчакова Н.В. Диспозиційні основи просоціальності	124
Коширець В.В., Шкарлатюк К.І. Самофутурування як чинник самореалізації студентів з порушеннями розвитку	129
Крюкова Л.В. Сучасні підходи щодо динаміки емоційних процесів та їх впливу на здоров'я особистості школяра	132
Кулаков Р.С. Особливості профконсультаційного супроводу професійного самовизначення старшокласників впродовж навчання в школі	135
Кулакова Л.М. Моральний розвиток особистості засобами художньої літератури як підґрунтя формування почуття власної гідності у молодших школярів	140
Курдибаха О.М. Теоретичний аналіз проблем гендерного розвитку підлітків у процесі соціалізації	144
Левус Н.І., Волошок О.В. Самоставлення у студентів з різною навчальною мотивацією	146
Левшунова К.В. Благополуччя та здоров'я: спільне та відмінне між поняттями	151
Лисенко Л.М. Теоретичні аспекти проблеми психічного здоров'я особистості	154

Ліщук А.В. Вплив ціннісних орієнтацій на професійне самовизначення старшокласників	157
Луцик Г.О. Напрямки роботи соціальних педагогів з профілактики девіантної поведінки підлітків	160
Марчук Ю.С. Психолог-практик та психолог-теоретик: особливості формування професійного мислення	163
Назаревич В.В., Коротун В.В. Використання малюнкових технік психотерапії для самоідентифікації студентів.....	166
Нікула Н.В. Шляхи формування методичної культури студентів на етапі професійної підготовки	170
Новік Л.О. Психологічні складові іміджу психолога	173
Ногачевська І.О. Розуміння текстів – базовий компонент вузівського навчання студентів.....	176
Олексієнко С.Б. Оволодіння майбутніми правоохоронцями психологічними знаннями, необхідними для створення соціально-психологічної характеристики об'єкта оперативного інтересу з політичного середовища.....	180
Олійник О.В. Готовність майбутнього вчителя початкової школи до виховання господарської культури молодших школярів	184
Павелків В.Р., Мокич Н.В. Психологічні ознаки в системах соціокультурного простору молодіжних субкультур	187
Паливода О.О. Психологічні аспекти професійного становлення особистості у вищому навчальному закладі	193
Петренко Н.В. Модель становлення професійної спрямованості менеджера на етапі навчання у вищому навчальному закладі.....	197
Пилип'юк Т.О., Мушкевич М.І. Гендерна диференціація особистісних особливостей осіб з різним ставленням до репродуктивного здоров'я	201
Пилипака Ю.І., Гамарнюк О.В., Романюк В.Л. Психічна травма як функціональна модель розладів психіки і поведінки особистості	205
Піонтковська Д.В. Розвиток національної ідентичності особистості в юнацькому віці	210
Рибак В.А. Особливості процесу соціально-психологічної адаптації першокурсників з особливими потребами.....	214
Рудь Г.В. Гендерні аспекти формування перспектив власного кар'єрного росту сучасної молоді.....	217
Рудюк О.В. Психологічне здоров'я особистості як копінг-ресурс подолання кризи безробіття.....	221
Савелюк Н.М. Елементи релігійного дискурсу в освітньо-виховному просторі України.....	226
Савенко Д.О. Проблема самоідентичності жінки в період раннього онтогенезу дитини	230
Савуляк В.О. Особливості запиту студентів щодо діяльності психологічної служби ВНЗ	233
Самойлова Н.В., Метіль Я.М. Підходи до розвитку психологічної компетентності студентів-валеологів	237
Ставицька О.Г. Оптимізація консультативної взаємодії психолога з клієнтом технологіями самопрезентації	240
Стаднік І.В., Мушкевич М.І. Психологічні особливості переживання посттравматичного стресового розладу (ПТСР) учасниками зони антитерористичної операції (АТО).....	244
Сторож О.В. Розвиток складових творчої соціалізації особистості	248
Тищенко І.А. Вплив статево-рольових стереотипів на професійну самореалізацію жінок у руслі проблеми гендерної освіти.....	254
Угрин О.Г. Роль організаційної ідентичності у процесі професійного становлення молодого спеціаліста.....	257
Федоренко Р.П. Вплив залежності партнерів від соціальних мереж на шлюбно-сімейні взаємини.....	261
Федюк Т.М., Корчакова Н.В. Особливості розвитку самооцінки у процесі соціалізації дітей з вадами слуху	264
Хлівна О.М. Психопрофілактика здоров'я в студентському віці	267
Хупавцева Н.О. Поняття соціального статусу у контексті проблеми становлення особистості.....	270
Чагарна С.Є. Особливості інтеграції дітей з порушеннями слуху	274
Чмир Т.В. Вольова сфера особистості: теоретичні аспекти	277
Шаповал І.М. Механізми EGO-захисту як детермінанта адаптивної стратегії особистості	280
Шевців М.В., Романюк В.Л. Особливості взаємозв'язку кольору очей і темпераменту у студентів-біологів в умовах рівненщини	285
Шевчик Р.В. Дослідження та корекція уваги у підлітків	288
Шуль М.Т. Теоретичні основи формування здорового способу життя учнів початкових класів як психолого-педагогічна проблема	292
Відомості про авторів	296

Наукове видання

ПСИХОЛОГІЯ: РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 4

Заснований у 2013 р.

Редактор збірника **Павелків Р.В.**
Відповідальний за підготовку збірника до видання **Безлюдна В.І.**
Технічний редактор **Суходольський В.І.**
Комп'ютерна верстка **Осипчук О.П.**

Здано до набору 22.04.2015 р. Підписано до друку 06.12.2013 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 29,14. Замовлення № 27042015 Наклад 90

Адреса: 33000 м. Рівне, вул. Ст. Бандери, 20
e-mail: dokacentr@mail.ru

Видавництво ТЗОВ "Дока центр"
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
Серія РВ № 54 від 09.09.2011

П - 86 **Психологія: реальність і перспективи. Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету. – Випуск 4. – Рівне:
РДГУ, 2015. – 300 с.**

ISBN 978-966-2695-00-7

Збірник наукових праць містить статті які відображають теоретичні та практичні аспекти найважливіших проблем психологічної науки.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, вихователів, практичних працівників освіти, керівників дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК 316.627:159.9

ББК 88